

GALLÉN, Enric i Dan NOSELL: *Guimerà i el Premi Nobel. Història d'una candidatura*, Lleida: Punctum—Grup d'Estudis de la Literatura del Vuit-cents 2011; «El Vuit-cents», núm. 6.

JOAN MARTORI

Universitat Autònoma de Barcelona, Grup de Recerca en Arts Escèniques

joan.martori@terra.es

*En la memòria del meu pare, qui morí
poc abans de poder llegir aquestes línies.*

El 1995, en el marc d'una operació nascuda a instàncies de la Societat Verdager i sota el lema de «XIX el Segle Romàntic», s'organitzaren diversos col·loquis, entre els quals, el titulat «Guimerà i el Teatre Català del segle XIX», que passà a formar part de les activitats de L'Any Guimerà. El doctor Joaquim Molas donà el tret de sortida a L'Any Guimerà amb un parlament inaugural (MOLAS 1995), en el qual recollia el to de provocació que havia reflectit en uns papers escrits vint anys enrere a propòsit del desenfocament que, segons ell, s'havia produït en la consideració de l'obra i la figura de Guimerà a partir del 1909. Fetes les excepcions corresponents, el 1995 assenyalava que Guimerà i la seva obra estaven mancats d'una necessària imatge «sòlida i estable» com la que des del 1986 la crítica i l'acadèmia havien anat propiciant en el cas de Verdager. Era necessari, afirmava, crear una tradició crítica que afrontés Guimerà i la seva obra. Congruentment amb el seu tarannà programàtic, Molas tancava el seu parlament inaugural interpel·lant les institucions i l'acadèmia. Expressava, així, el desig que a partir d'aquell moment s'obris una nova etapa en els estudis guimeranians, amb la creença: «[...] que, de la mateixa manera que, el 86, el centenari de *Canigó*, va iniciar la renovació dels estudis verdagerians, el centcinquantenari del naixement de Guimerà produirà la dels estudis sobre la seva figura. Si no és així, tots plegats en serem responsables».

En la Universitat de Barcelona el professor Enric Gallén ja feia temps que havia anat fomentant en el seu alumnat la motivació cap als estudis guimeranians. Per aquest motiu, Molas, en el seu parlament es referí als nous i incipients estudis sobre Guimerà assenyalant un interès «més o menys capitanejat pel professor Enric Gallén». Des d'aleshores alguns investigadors fets a les aules de Gallén han anat aportant estudis sobre diferents aspectes de l'obra de Guimerà (MARTORI 1995; BACARDIT 2009). També Xavier Vall, des de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb publicacions personals i com a director de diversos treballs de recerca, a més de fixar l'estat de la qüestió sobre la bibliografia de Guimerà (VALL 2009), ha anat afegint les seves contribucions a altres aportacions sobre Guimerà. En aquest sentit cal assenyalat l'estudi de la llengua literària de Guimerà de Jordi Ginebra, de la Universitat Rovira i Virgili (GINEBRA 2006).

En estreta relació amb aquestes línies d'investigació caldria posar de manifest la sensibilitat de persones com Josep Massot, que, al capdavant de les Publica-

cions de l'Abadia de Montserrat, ha tingut un destacat paper en la publicació de les diferents investigacions sobre Guimerà i la seva obra. Persones que han practicat una gestió i una promoció culturals responsables, tot seguint uns criteris que han anat més enllà de la rendibilitat econòmica i que, per tant, han hagut de comptar amb el suport institucional adequat, que han sabut trobar.

Per altra banda, caldria assenyalar com les diverses investigacions que, en l'àmbit internacional, s'han anat produint durant aquest període quant a Guimerà i la seva obra (DUBATTI 1992, KAISER 2007, NEUMANN 1999, SOLER 1988, JANÉ & KANATEK 2007) podrien haver tingut quelcom a veure amb l'esmentada renovació dels estudis guimeranians, encara que pugui tractar-se d'un fet col·lateral respecte de les línies que hem remarcat més amunt. La programació del TNC afegí nous muntatges a altres d'anteriors de la dramaturgia guimeraniana, com els del Centre Dramàtic de la Generalitat o la posada en escena de referència de *Terra baixa* dirigida per Fabià Puigserver el 1990 al Teatre Lliure, per tal de contribuir a renovar i estabilitzar en les taules l'obra dramàtica del nostre autor. En l'àmbit educatiu, les programacions de la matèria de Literatura Catalana han anat introduint entre les sis lectures prescriptives del batxillerat una obra teatral de Guimerà diferent cada bienni. Aquesta iniciativa ha revitalitzat el mercat editorial amb edicions específicament preparades per a aquest segment editorial.

Havien esdevingut profètiques les paraules de Joaquim Molas del 1995? Molt probablement, davant d'aquest adjectiu, l'il·lustre professor reprimiria un somriure irònic degut a la pressió dels llavis en el cigarret... La responsabilitat quant als estudis guimeranians a què havia fet referència Molas —com hem vist força compartida i això, de ben segur, sense tenir present tothom qui caldria— amb el pas del temps hauria anat formant un gruix considerable. Malgrat que a hores d'ara, a diferència del cas de Verdager, no existeix cap institució que aglutini els estudis sobre Guimerà i queda molt camí per córrer abans no s'esgoti el potencial dels estudis encara pendents sobre la figura i l'obra de Guimerà. Són necessaris l'edició crítica de la seva obra completa, una biografia que porti nova informació a la tan documentada de Josep Miracle, a més de l'estudi de l'epistolari i la documentació inèdita de Guimerà i sobre ell que ha anat apareixent i és a disposició de la investigació, per posar uns quants exemples.

En el camí que s'ha recorregut en la renovació dels estudis guimeranians, els incís de la qual, com hem vist, es remunten a disset anys enrere, cal situar com un altre signe més de la seva vitalitat l'últim treball publicat d'Enric Gallén i Dan Nosell: *Guimerà i el premi Nobel. Història d'una candidatura*. Com s'indica en el pròleg d'aquest estudi, els professors Enric Gallén i Dan Nosell, —aquest últim, filòleg romanista de la Universitat d'Uppsala—, havien coincidit fa uns deu anys en un interès mutu per tal de treballar el tema central de la seva obra conjunta. La seva activitat investigadora, que es veié afavorida per l'obertura a la consulta dels arxius de l'Acadèmia Sueca, un cop transcorreguts els anys prescriptius des de la creació de la Fundació Alfred Nobel, els portà a consultar els informes dels experts i les propostes de les diferents candidatures en les quals Guimerà estigué

implicat. Els resultats de les seves investigacions s'haurien donat a conèixer abans en forma de llibre editat per Proa si la mort d'Isidor Cònsul no hagués truncat l'operació. El 2008, però, en el marc del VII Col·loqui Internacional de la Societat Verdaguer, els dos autors oferiren un primer avançament d'aquest treball conjunt que acaba de publicar-se en la règia col·lecció que edita Punctum conjuntament amb el Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents.

El treball de Gallén i Nosell rebla el clau en l'aclariment d'una falsedat que ha gaudit d'una àmplia acceptació al llarg del temps. Aquesta falsedat, sorgida d'una afirmació ingènua, fonamentada en un malentès, és la pretesa explicació dels diversos decantaments i, en certa mesura, fracassos en les diferents candidatures de Guimerà al Premi Nobel. En un article del 1972 el catalanòfil Bertil Maler dubtà del suposat bandejament de Guimerà, a favor de Mistral i Echegaray, en la concessió del Nobel del 1904. Josep Miracle el 1958 havia afirmat que el 1904 Guimerà havia sigut el candidat «preferit» (Miracle 1958: 440) per l'Acadèmia Sueca en l'atorgament del premi Nobel de literatura que, «per causa de raons de prestidigitació cancelleresca», li fou negat i, per contra, fou lliurat a mitges a Frederic Mistral i José Echegaray, el traductor nominal a l'espanyol de bona part de l'obra teatral de Guimerà més significativa. Maler, el 1972, conclouia que «la informació de Josep Miracle sobre el 1904 i l'assumpte Guimerà-Echegaray és deguda a alguna mena de confusió» (MALER 1972: 32). Miracle s'afanyà a aclarir la seva errada un mes després. De la documentació de Guimerà que conservaven les germanes Aldavert, havia parat atenció al retall d'una fotografia procedent de la premsa il·lustrada i, sense contrastar-la amb la publicació d'on provenia, l'havia vinculada a una hipotètica visita a Barcelona de Karl August Hagberg, l'avalador de Guimerà a l'Acadèmia Sueca, que Miracle havia situat erròniament el 1904, mentre que, segons ara aclaria, «corresponia ben bé al 1913» (MIRACLE 1972: 77).

El que es donà per cert amb relació a una primera candidatura de Guimerà al Premi Nobel de literatura el 1904 va esdevenir una veritat inqüestionable, perquè indirectament alimentava les raons per les quals la literatura de Guimerà, filla d'una cultura sense estat o, si es vol, minoritzada, mai no havia arribat a l'estatus internacional desitjat. Miracle, el 1972, tancava la seva col·laboració amb un seguit d'interrogants als quals, entre moltes altres qüestions, han anat responnent els autors d'aquest treball. Miracle es preguntava: «Potser algun dia es podrà donar resposta als presents interrogants: ¿què va passar, realment, el 1904 a propòsit de Guimerà i del Premi Nobel? ¿Com va ser que no passés endavant la candidatura Guimerà per al Nobel del 1907? ¿Amb quins obstacles topà la mateixa candidatura en la convocatòria del 1913? Segurament la resposta d'aquests interrogants —quin magnífic tema de treball per a un estudiós!— ens il·lustraria en aspectes que van de la història a la llegenda» (MIRACLE 1972: 78).

Gallén i Nosell aporten la informació suficient per aclarir detalladament que la candidatura de Guimerà del 1904 al Premi Nobel fou inexistente, una falsa idea que havia anat gaudint d'una recepció favorable en la historiografia sobre el nostre autor. A partir de l'estudi de Gallén i Nosell sabem que a final del 1905, se-

gons que marcaven els corresponents protocols, l'Acadèmia Sueca convidà la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona a presentar una candidatura al preuat guardó. Com destaquen els autors «[l']acadèmia barcelonina va optar per Àngel Guimerà i el va proposar per primer cop el 1906, però va arribar tard als terminis establerts per l'Acadèmia Sueca, i fins a l'any següent la proposta no va ser acceptada» (p. 8).

El subtítol del llibre, *Història d'una candidatura*, queda justificat per qüestions de mètode i propòsit. La manera com es descriu i s'analitza el procés que segueixen les diferents candidatures de Guimerà al Premi Nobel de literatura fa del text un treball que facilita que totes les argumentacions que conté puguin contrastar-se amb les fonts de què els autors han disposat i que posen a l'abast del lector. El rerefons documental amb què s'ha treballat prové de documentació de primera mà obtinguda al fons Guimerà de la Biblioteca de Catalunya, als arxius de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer i a la Biblioteca Nobel d'Estocolm, així com als fons personals d'Edvard Lidforss i Carl Wahlund, ambdós dipositats a les universitats de Lund i d'Uppsala. A l'hora de contextualitzar l'anàlisi de tot aquest important joc de papers per a la qüestió que es tracta, també s'han tingut en compte els diferents dictàmens i informes publicats del Comitè Nobel sobre Guimerà. En aquests punts la contribució de Dan Nosell ha esdevingut cabdal. Ha estat fonamental a l'hora d'obtenir la documentació sueca, i primordial en la transcripció i la traducció de les fonts escrites en suec que han anat localitzant els dos autors, una tasca en cap cas exempta de dificultats. A títol d'exemple: tenint en compte que la llengua sueca d'un segle ençà ha sofert una gran transformació, resulta interessant fixar-se en alguns aspectes terminològics dels informes redactats pels experts suecs. La traducció d'alguns termes que s'hi inclouen, com ara el d'*independència*, han exigint una especial atenció. Els primers informes que avalaven l'obra de Guimerà es fonamenten en valors com el de la *idealitat*, reconeguda en l'obra del nostre autor. En una última etapa de la trajectòria estudiada, en la qual la pau esdevé el fonament d'un joc de valors en què es recolza la concessió del guardó, el decantament final de la candidatura de Guimerà, s'hauria argumentat en una lectura del seu corpus literari com a portador del, diguem-ne, virus de la *independència*, sobretot si es té en compte que el fantasma dels nacionalismes adquireix a Europa una presència destacada després de la Primera Guerra Mundial. És aquí que es manifesta més clarament com els criteris de l'Acadèmia Sueca es varen posar al servei d'interessos políticossocials. La traducció de termes com l'exemplificat, així com la de *separatisme*, requereix, doncs, d'una actitud afinada, exempta de tota mena de prejudicis, com la que han mostrat els autors de l'estudi, ateses les connotacions ideològiques i polítiques que aquest tipus de terminologia comporta.

El text s'estructura en quatre parts. «Estudi», «Documents», «Correspondència» i «Informes dels experts de l'Institut Nobel» tal com hem indicat, obren al lector la possibilitat d'una interrelació entre les fonts i l'anàlisi que se'n fa. Per altra banda, cal remarcar com en l'estudi s'ha trobat una unitat de to per al seu

discurs, una qüestió no sempre fàcil d'obtenir quan s'orquestra una peça a quatre mans com ho és aquesta. I més si tenim en compte que està escrita per dos autors amb llengües maternes molt diferents.

La valoració de la literatura de Guimerà de Suècia estant, com es dedueix de l'estudi de Gallén i Nosell, tingué molt a veure amb la imatge que es tenia a Europa en aquells moments de la literatura catalana i, per extensió, de Catalunya. En una primera etapa, del 1906 fins al 1911, en la qual Guimerà hauria comptat amb més possibilitats reals d'obtenir el guardó, esdevenen molt interessants els informes dels experts i les diferents imatges que s'hi projecten quant a la literatura catalana. Els informes d'Edvard Lidforss, inspirats en un ideari de caràcter més aviat romàntic, es fonamenten en una imatge molt idealitzada de la significació de Guimerà. Es destaca també que l'actitud de l'illustre romanista i hispanista a l'hora de defensar les diverses candidatures de Guimerà va ser més incondicional si es compara amb determinades posicions adoptades per Karl August Hagberg amb relació a aquesta qüestió. Lidforss coneixia Catalunya de feia molt de temps i en el seu moment, llevat potser d'Echegaray, no hi havia cap contrincant espanyol amb més pes internacional que Àngel Guimerà. Hagberg, però, en la llarga trajectòria d'opció de Guimerà al Nobel, esdevingué un personatge més oportunista, com es posa en relleu a partir de l'anàlisi de les seves accions. Cal tenir present que les seves intervencions es produeixen en un context més controvertit i que, a més a més, es tracta d'un expert en literatura espanyola, italiana i, més tard, portuguesa —així, hagué de jugar a diferents bandes, com quan coincidiren les candidatures de Galdós amb la de Guimerà, a partir del 1912—. L'evolució dels contextos socials i polítics, per altra banda, portà l'Acadèmia Sueca a adequar els seus criteris en l'atorgament del Premi als diferents aires d'època. És en aquesta transformació que les variacions en les valoracions d'Hagberg prenen el sentit alludit. Malgrat tot i en honor a la justícia, però, Hagberg sempre assumí els compromisos contrets amb els seus corresponsals a Barcelona.

K. A. Hagbert remarcà fins al 1915 la manca de suficient coneixement exterior de l'obra de Guimerà. Per al seu avalador, Guimerà havia estat el salvador del català a més del constructor d'un corpus lingüístic. Les seves valoracions apunten cap a la promoció d'una imatge d'un autor i d'una obra connectats amb el seu poble. Com es desprèn dels diferents informes que avalen l'obra de Guimerà, l'avaluació de la seva obra comporta el reconeixement del procés de recuperació de la literatura catalana que havia suposat la Renaixença, al capdavant de la qual se situava la figura d'Àngel Guimerà, atesa la projecció internacional de la seva obra. Un assumpte que esdevé singular en les primeres opcions que el nostre autor tingué per a obtenir el Premi Nobel.

A partir de 1915 —el 1914 no es va atorgar el guardó— s'obre un altre període de que porta a concloure diferents qüestions. Segons l'estudi: 1. com a immediat antecedent, el fet que Hagberg en la seva estada a Barcelona el 1913 «es devia adonar que Guimerà ja no gaudia del lloc de preeminència que havia ocupat posteriorment [anteriorment] en el si de la cultura catalana» (p. 69); i 2. que, com a

conseqüència dels trasbalsos històrics arran de la Primera Guerra Mundial, es produïssin determinats canvis en els criteris políticoculturals de l'Acadèmia Sueca a l'hora de concedir el guardó. Com ara l'adopció d'una actitud contrària als moviments nacionalistes que amenaçaven els estats establerts» (p. 73), segons afirmen els estudiosos, una posició atenuada a partir del 1922 quan l'obra de Guimerà feia temps que s'estava considerant més o menys anacrònica.

Semblaria, doncs, que l'ideari de l'Acadèmia Sueca, que a partir d'un cert moment se centrà en el valor de la pau, va fonamentar la seva política de concessió de premis, des de la candidatura de Guimerà del 1915 coincidint amb la de Benito Pérez Galdós, en la idea de no fomentar el separatisme atorgant el guardó a un autor que no pertanyés a una cultura hegemònica.

El que diferenciava l'obra de Guimerà d'altres candidatures emparades en un *establishment* estatal hauria activat el recel cap a possibles processos d'independència o cap a posicionaments que suposadament els encoratgessin. Així, sembla que l'Acadèmia sueca hauria actuat de referent per a decantar la candidatura de l'autor català, a causa del que li era inherent i alhora podria qüestionar la unitat dels estats. Paradoxalment, un assumpte tan recurrent en l'obra de Guimerà com ho és la diferència acabà per abocar al rebuig les pretensions d'una cultura, la que representava el mateix Guimerà, de ser reconeguda internacionalment.

En un altre nivell de significació aquesta *Història* esdevé la crònica dels afectes, en alguns moments apassionats, que acaba abocant-se al sacrifici. Com si bona part dels arguments de les obres del mateix Guimerà haguessin estat la premonició de les diferents frustracions en les seves diverses opcions al Nobel. Les singulars circumstàncies nacionals i lingüístiques que representava l'obra de Guimerà, el seu fet, diguem-ne diferencial —un tema tan freqüent en les seves obsessions com a dramaturg i en els seus discursos patriòtics—, esdevingué l'element que amb el pas del temps se li acabà girant en contra.

Altres qüestions acaben d'explicar la frustració de les diferents candidatures de Guimerà al Nobel. Com apunten els autors de l'estudi, cal considerar que el coneixement de l'obra literària de Guimerà fou escàs a Suècia. Per altra banda, el grau de reconeixement de què gaudiren les institucions que proposaren Guimerà al Nobel (la Reial Acadèmia de Bones Lletres i l'Institut d'Estudis Catalans, el 1912) comparat amb el de les que presentaven els seus competidors, era inferior. Ambdues qüestions haurien estat prou determinants. Amb l'afegit que el menor prestigi acadèmic dels avaladors de Guimerà en relació al dels d'altres candidats hauria contribuït a què la seva candidatura mai no hagués pogut competir en igualtat de condicions. Així, s'entén que la concessió del guardó a Jacinto Benavente el 1922 fou, alhora, el reconeixement a una institució com la Real Academia Española. Les objeccions que es fan en els informes que arriben a l'Acadèmia Sueca en relació a Guimerà en la convocatòria del 1922 i el decantament d'aquesta a favor de l'autor de *Los intereses creados*, porta a concloure, segons Gallén i Nosell, que, amb la concessió del Premi Nobel, paral·lelament, s'estava atorgant un «aval a una literatura i a una Acadèmia de prestigi i de referència» (p. 67). Significativament, i

els estudiosos no s'estan d'assenyalar-ho: «l'Acadèmia Sueca no volia conflictes de cap mena com els que es podien derivar de cultures petites o minoritzades, però sense estat, que als seus ulls de vegades es barrejaven amb unes reivindicacions de caràcter polític, que no estava disposada a acceptar ni assumir» (p. 75).

Els nobles anhels per tal d'aconseguir la plena acceptació de la literatura catalana per part dels representants d'un «muntatge literari [...] nòrdic i [...] pompos», com comentà Quim Monzó a la Fira de Frankfurt del 2007 (MONZÓ 2007), tot referint-se a la Fundació del Premi Nobel de literatura, en el cas Guimerà s'acabaren frustrant. I per més que Salvador Espriu hagués somniat metafòricament en un indret allunyat i, per damunt de tot, nòrdic —que res no tindria a veure amb la possibilitat de concessió del Nobel a la seva obra—, «nord enllà», escrigué, «on diuen que la gent és neta / i noble, culta, rica, lliure / desvetllada i feliç!», acabà afirmant amb un to de renúncia interioritzada: «i estimo a més amb un / desesperat dolor / aquesta meva pobra, / bruta, trista, dissortada pàtria». Crítica i resignació cap a un nord poèticament codificat: dues actituds davant dels fonaments d'una concepció de l'Europa dels estats conformen part d'un aiguabarreig de reaccions a l'hora d'afrontar un assumpte prou clarificat pel que fa als gestos i actituds presos per l'Acadèmia Sueca, tal com s'encarreguen d'objectivar els autors de l'estudi que comentem.

Gallén i Nosell hi aporten, per altra banda, una valuosa informació, diguem-ne perifèrica, que permet, entre altres qüestions, resseguir la projecció i la recepció de l'obra de Guimerà a Suècia. Més concretament: quines traduccions es coneixien i quines obres del nostre autor s'hi representaren. Pel que fa a la qüestió de les traduccions, en l'estudi s'aporten tot un seguit d'inestimables referències que, de ben segur, serviran per a posteriors estudis sobre les traduccions de l'obra de Guimerà i la seva projecció. Perquè un dels valors d'aquesta investigació recau en el fet de situar l'obra del nostre autor a Europa. Una via, la de la seva projecció europea, que cal entendre a partir de la lectura atenta de diversos informes sobre la significació de l'obra de Guimerà que insisteixen en l'important paper que aquesta va tenir en la renovació de l'escena teatral espanyola i el fet que s'acabà convertint en un producte d'exportació, a Europa i a Amèrica, de la indústria teatral autòctona i, sobretot, espanyola.

Definitivament, el treball que comentem posa de manifest que Àngel Guimerà ha passat a la història del premi Nobel de literatura com el candidat que ha estat proposat més cops sense obtenir el guardó: disset ocasions en total. I quina discreció mantingué sempre Guimerà quant a aquesta qüestió! En el seu epistolari conegut, es conserven molt poques referències d'ell mateix a aquest assumpte. És aquesta *Història*, així, la crònica de la llarga trajectòria d'una frustració? Sí, analitzada sense embuts, ben fonamentada i sistematitzada. La *Història d'una candidatura* es posa al servei també de la significació de l'autor més enllà de les fronteres lingüístiques de la cultura a la qual pertanyé, l'acceptació de la qual, en moltes ocasions estigué condicionada per raons d'ordre políticocultural i mai aconseguí el seu reconeixement amb la plenitud necessària.

Els diferents gestos institucionals o les decisions finals per part de l'Acadèmia Sueca en foren una mostra. Altre cop sembla que hagués actuat de referent en la qüestió del Nobel, una de les dèries del nostre dramaturg, encarnades en allò que singularitza gran part dels seus personatges, enfrontats al rebuig del seu entorn social, precisament per allò que els constitueix i alhora els diferencia. Així, el patetisme de Manelic, el de l'Àgata i el de Maria Rosa que han fet tremolar les fibres més íntimes de l'emoció al públic d'arreu del món, presagia com la cultura que representà Guimerà fou, a l'hora de la veritat, rebutjada pel fet de no gaudir de la condició de normalitat, amb un estat que els emparava, de què fruïren els seus competidors més immediats.

El llibre de Gallén i Nosell és un signe més de la vitalitat dels estudis guimeranians, ho hem afirmat més amunt. Escrit amb rigor i metodologia. Clar en la seva exposició i anàlisi —en aquest sentit cal destacar com, essent un treball positivista *stricto sensu*, els autors no s'estan de formular les seves exegesis de la documentació que ens presenten—; *Guimerà i el premi Nobel*, esdevé un altre estudi dels que faran forat no només per la informació que aporta, sinó també per les desacomplexades veritats que conté. Si en molts aspectes el personatge gens pla d'Àngel Guimerà resulta enigmàtic, la qüestió de les candidatures de l'autor català al Premi Nobel de literatura també havia estat envoltada, al seu torn, d'un cert alè misteriós. De «la història a la llegenda» havia dit Josep Miracle, com hem vist (MIRACLE 1972:78). Amb aquest estudi s'ha invertit el procés: del mite s'ha passat a la realitat. L'obra de Gallén i Nosell, doncs, ha contribuït a il·luminar tota aquesta interessant qüestió.

BIBLIOGRAFIA

- BACARDIT (2009): Ramon Barcardit, *Tragèdia i drama en l'obra d'Àngel Guimerà*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Textos i Estudis de Cultura Catalana» 144.
- DUBATTI (1992): Jorge A. Dubatti, «Problemas de teatro comparado. La adaptación argentina (1909) de *Terra baixa* de Àngel Guimerà», dins: *Comparatística. Estudios de literatura y teatro*, Buenos Aires: Biblos; «Colección de Literatura Comparada» núm. 1, ps. 45-62.
- GINEBRA (2006): Jordi Ginebra, «Sobre el lèxic de l'obra teatral d'Àngel Guimerà», dins: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. LIII [= Homenatge a Joseph Gulsoy / 1], ps. 103-121.
- JANÉ & KANATEK (2007): Jordi Jané Lligé i Johannes Kanatek (eds.), «Les adaptacions operístiques de *Terra baixa* d'Àngel Guimerà al francès (*La catalane*) i a l'alemany (*Tiefeland*)» dins: *20è Col·loqui Germanocatalà*, Aquisgrà: Shaker; «Biblioteca catalànica germànica», núm. 6, ps. 25-44.
- KAISER (2007): D. J. Kaiser, *Àngel Guimerà's Terra baixa: Three translations*, [tesi doctoral inèdita], vol. I, Performing Arts Department, Washington University.

- MALER (1972): Bertil Maler, «Guimerà i el premi Nobel» dins: *Serra d'Or*, 150, 15-3-1972, ps. 31, 32.
- MIRACLE (1958): Josep Miracle, *Guimerà*, Barcelona: Aedos; «Biblioteca Biogràfica Catalana», núm. 13.
- MARTORI (1995): Joan Martori, *La projecció d'Àngel Guimerà a Madrid (1891-1924)*, Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Textos i Estudis de Cultura Catalana» 46.
- (1972): Josep Miracle, «Guimerà i el premi Nobel», *Serra d'Or*, 151, 15-4-1972.
- MOLAS (1995): Joaquim Molas, «Parlament inaugural de l'any Guimerà», dins: *Mil 9-cents noranta-5*, El Vendrell: Comissió Any Guimerà.
- MONZÓ (2007): Quim Monzó, *Discurs d'inauguració de la Fira del Llibre de Frankfurt*, Barcelona: Quaderns Crema.
- NEUMANN (1999): Petra Neumann, *Untersuchungen zu Werk und Rezeption des katalanischen Dramatikers Àngel Guimerà*, Frankfurt del Main: Peter Lang.
- SOLER (1988): Maridès Soler, «Caciquisme i color local a *Terra baixa* d'Àngel Guimerà i a *Tiefland* de Rudolph Lothar i Eugen d'Albert», dins: *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 1, ps. 132-149.
- VALL (2009): Xavier Vall, «Àngel Guimerà», dins: Enric Cassany (ed.), *Panorama crític de la literatura del segle XIX*, vol. IV, Barcelona: Vicens Vives, ps. 337-358.

RAFANELL, August: *Notícies d'abans d'ahir. Llengua i cultura catalanes al segle XX*, Barcelona: Acontravent, 2011.

JOAN FERRER I COSTA

Universitat de Girona, Departament de Filologia i Comunicació
joan.ferrer@udg.edu

August Rafanell explorador de terres ignotes: entre «carall, gavatx, me sembla que tenes força llengua» i «Man spricht deutsch und pat at ihm pat at ham!»*

Avui segurament ja ningú no se'n recorda, de Shmuel Yosef Agnon (1888-1970), escriptor en llengua hebrea que va ser premi Nobel de literatura. La seva novel·la més important porta el títol de *Temol xilxom* (*Ahir, abans-d'ahir*) i va ser publicada l'any 1945, quan Europa acabava de passar per la guerra més sagnant de tota la seva història, que va comportar l'extermini de gairebé sis milions de jueus. Agnon, en aquesta obra mestra —si Déu em dóna vida i salut, més endavant la traduiré al català— ens parla de coses i de persones que existien ahir i també abans-d'ahir, però que ara ja no hi són.

* Aquest treball forma part del projecte de recerca: “Sobre els territoris de la llengua: la frontera franco-espanyola en la història de la llengua i la identitat catalanes”. Referència: FFI2011-27361. Organisme: MICINN. Investigador principal: Francesc Feliu.